

УДК [378.091.12.37.017.924]005.336.2

Московець Л. П.

ГУМАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК ШЛЯХ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

А З'ясована сутність гуманізації педагогічного спілкування як шляху формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів. Охарактеризовані різні погляди дослідників щодо питання комунікативної компетентності педагога. Визначені та окреслені способи гуманізації педагогічного спілкування.

Ключові слова: гуманізм, гуманізація освіти, спілкування, механізми перцепції, комунікативна компетентність.

Постановка проблеми. Кожна людина як представник соціуму, який прагне до самореалізації, повинна володіти достатнім рівнем комунікативної компетентності. Вчитель, який постійно вступає у взаємостосунки з учнями, колегами, батьками, керівництвом, повинен не лише мати педагогічну компетентність, тобто бути досвідченим з певного предмета, але й високий рівень комунікативної компетентності. На даному етапі розвитку вищої освіти у педагогічних навчальних закладах мають велику увагу приділяти розвитку самодостатньої особистості, формуванню її базових компетентностей під час навчання, а особливу увагу варто приділяти розвитку комунікативної компетентності, яка сприятиме успішній діяльності, допоможе проявляти професійні якості. Цей процес варто здійснювати через гуманізацію педагогічного спілкування.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про актуальність питання формування комунікативної компетентності через гуманізацію педагогічного спілкування. Різні аспекти цієї проблеми цікавлять багатьох психологів і педагогів. Зокрема, питанню формування комунікативної компетентності приділяли увагу Н. Волков, Д. Годлевська, Є. Голубєва, Т. Гордо, Р. Гришкова, С. Козак, В. Лівенцова, В. Назаренко, С. Руденський, І. Чемерис. Ідеї гуманізації були представлені у працях Я. Коменського, Г. Сковороди, М. Монтесорі, П. Блонського, С. Шацького, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. Активно цією проблемою займається Ш. Амонашвілі, В. Бак, Г. Балл, І. Бех, Н. Бібік, В. Киричук, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Семиченко, І. Якиманська та ін.

Метою статті є висвітлення сутності та способів гуманізації педагогічного спілкування як шляху формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Гуманізація освіти – це центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у світлі людинотворної функції. Гуманізація освіти означає повагу школи й педагогів до особистості дитини, довіру до неї, прийняття її особистісних цілей, запитів і інтересів; створення максимально сприятливих умов для розкриття й розвитку здібностей і обдарувань дитини, для її повноцінного життя на кожному із вікових етапів, для її самовизначення [4, с. 76].

Гуманізм у перекладі з латинської мови означає людський, людяний. В українському педагогічному словнику гуманізм трактується як «система ідей, поглядів на людину як найвищу цінність» [4, с. 76]. У психологічній енциклопедії гуманізм розглядається як «прояв суспільної свідомості, що виявляється в ставленні до людини як найвищої суспільної цінності, у визнанні її як особистості, що має права на свободу, щастя і всебічний розвиток своїх здібностей. Як властивість особистості гуманізм виявляється в глибокій повазі до інших людей, їх життя і діяльності, в душевній теплоті і в прагненні допомогти в потрібний момент» [10, с. 93].

З точки зору гуманістичної психології людина від природи здатна до самоствердження, розвитку свого потенціалу. Прибічники цієї течії стверджують, що люди в більшій мірі свідомі і розумні істоти без домінуючих свідомих потреб і конфліктів. У цілому, гуманістичні персонологи розглядають людей як активних творців власного життя, що володіють вільним вибором і розвивають свій стиль життя, який обмежений тільки фізичними і соціальними впливами.

К. Роджерс вважав, що структура «Я»-концепції формується через взаємодію з оточенням. Тобто, за мірою того, як дитина стає соціально сприй-

нятливою і розвиваються її когнітивні і перцептивні здібності, її «Я»-концепція все більше диференціюється й ускладнюється. Відповідно, в значній мірі зміст «Я»-концепції є продуктом соціалізації [12, с. 541]. Вся феноменологічна теорія Роджерса сформульована на основі положення суб'єктивності – кожна людина сприймає світ суб'єктивно і відповідно до цього реагує. Поведінка людини завжди буде незрозумілою, якщо не враховувати особистісний світ переживань. Згідно з її поглядами, ми ніколи адекватно не зможемо пояснити дії людини, якщо будемо вивчати тільки об'єктивні умови оточення. Ми повинні завжди розглядати внутрішню сутність людини і намагатися побачити світ її очима, щоб зрозуміти її поведінку [12, с. 554].

Гуманізація школи визначається і проявляється у повазі до вчителя і визнанні гідності кожної дитини та у формуванні їх суб'єкт-суб'єктивної навчально-виховної взаємодії, іншими словами – відносин педагогів і школярів. Як стверджує Ш. Амонашвілі, цей процес забезпечується фундаментальністю знань учителя, його педагогічно доцільною поведінкою й емоційно-вольовою сферою, саморегуляцією, новаторством, вимогливою добротою, що дуже важливо для здійснення діалогічної взаємодії [3, с. 37].

У соціальній психології явище спілкування є одним із найважливіших явищ, оскільки породжує такі феномени, як обмін інформацією, сприймання людьми один одного, керівництво і лідерство, згуртованість і конфліктність, симпатію та антипатію тощо [7, с. 322]. У психологічній літературі поняття «спілкування» трактується по-різному: як особливий вид діяльності, як специфічна соціальна форма інформаційного зв'язку; як форма взаємодії суб'єктів; як самостійна й зведена до діяльності категорія; як процес міжособистісної взаємодії; як обмін думками, почуттями й переживаннями; як суттєвий аспект людської діяльності; як реальність людських стосунків, що передбачає будь-які форми спільної діяльності людей [7, с. 324]. Таким чином, спілкування тісно пов'язане із тим чи іншим видом діяльності, адже діяльність дає змогу виявлятися спілкуванню, та й саме спілкування проявляється через діяльність. Нас насамперед цікавить педагогічна діяльність майбутніх учителів.

Гуманізацію педагогічного спілкування розглядаємо з точки зору утвердження людської гідності людини, уваги та поваги до неї, необхідності використання механізмів перцепції, тобто механізмів сприймання і розуміння людьми один одного. Використання цих механізмів у ході педагогічного спілкування і буде сприяти формуванню комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Комунікативна компетентність у дидактичній площині розглядається із різних точок зору: як знання норм і правил спілкування та володіння його технологією; як культура усної та писемної форм літературної мови, володіння іноземними мовами, сучасними інформаційними технологіями, ефективними методами та прийомами міжособистісного спілкування, як знання про способи орієнтації в різних

ситуаціях, вільне володіння вербальними та невербальними засобами спілкування [2, с. 73].

К. Мілютіна розглядає комунікативну компетентність як розвинуті комунікативні навички, вербальні та невербальні, уважність до групових процесів і вміння їх інтерпретувати, високий рівень усвідомлення власних особистісних характеристик і переконань, розуміння мотивів поведінки інших [6, с. 77].

Джерелом комунікативної компетентності виступає досвід міжособистісного спілкування (передбачає врахування норм і цінностей конкретного середовища і базується на індивідуальних особливостях і психологічних подіях особистого життя), загальна ерудиція, мистецтво і спеціальні методи навчання.

Комунікативна компетентність носить комплексний характер, оскільки включає особистісні, пізнавальні, емоційні та поведінкові характеристики [1, с. 5]. Особистісна складова виявляється у психічній здатності жити і розвиватися. Пізнавальна характеристика комунікативної компетентності майбутнього педагога ґрунтується на теоретичних знаннях із психології спілкування, адекватної орієнтації в ситуаціях професійно-педагогічного спілкування. Емоційна складова характеризується вмінням керувати своїми емоціями в ситуаціях взаємодії з оточуючими. Поведінкова характеристика спирається на перцептивні вміння, що полягають у вмінні сприймати і розуміти співрозмовника, а також конструктивно, позитивно розв'язувати конфліктні ситуації.

Комунікативна компетентність особистості залежить від її комунікабельності, яка розглядається як «здатність людини швидко і легко встановлювати психологічний контакт з іншими людьми, співпрацювати з ними і спілкуватися» [9, с. 172]. Комунікабельність особистості формується у процесі життя і діяльності, тому не є вродженою якістю людини. Чим більший досвід спілкування людини з оточуючими, тим вищий рівень її комунікабельності.

Комунікативна компетентність майбутнього вчителя зумовлена певними якостями: психологічною готовністю особистості до взаємодії з учнями, колегами, батьками; вміння ефективно використовувати як вербальні, так і невербальні засоби комунікації; схильність до емпатії; володіння навичками саморегуляції, емоційна стійкість особистості в різних ситуаціях взаємодії з оточуючими; вміння конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації, долати бар'єри у спілкуванні, знаходити оптимальний вихід із конфлікту, моральністю особистості, що виявляється у взаємоповазі, гуманному ставленні, доброті, чуйності. Ці якості майбутнього педагога намагаємося сформулювати через гуманізацію педагогічного спілкування.

Спілкування на занятті є основою для стимулювання навчальної праці, але воно не може орієнтуватися на абстрактного учасника навчально-виховного процесу, а має враховувати актуальні потреби, відповідно до вікових особливостей, відповідати індивідуальним особливостям конкретної слухацької аудиторії.

У ході педагогічного спілкування ми повинні задовольняти потребу студента в особистісному контакті з педагогом на занятті. Якщо студент сам звикає до того, що постійно отримує схвалення з боку викладача, відчуває його підтримку, то спочатку під час проходження практики, а потім і в професійній діяльності буде використовувати такі ж прийоми.

Майбутні педагоги повинні засвоїти ще зі студентських років, що для дитини школа є життям, а не лише підготовкою до дорослого життя, тому дорослі повинні створювати найкращі умови для розвитку особистості, її унікальності; наповнювати життя позитивними емоціями, цікавою діяльністю. Дитина приходить до школи ще не маючи достатніх знань і досвіду для розв'язання ситуацій, тому у таких випадках учитель повинен правильно діяти як за себе, так і за учня. Разом з тим, згідно з гуманізацією освіти, кожна людина має право вибору поведінки, мислення, право на помилку, за яку, звичайно, повинна сама навчитися нести відповідальність.

Гуманізацію педагогічного спілкування необхідно розглядати як перехід від авторитарного до демократичного стилю педагогічної діяльності, до особистісно зорієнтованої педагогіки. При авторитарному стилі студент розглядається як об'єкт педагогічного впливу, а не рівноправний партнер. Викладач сам приймає рішення, встановлює жорсткий контроль за виконанням тих завдань, які висуває до студентів. Педагог, який використовує авторитарний стиль педагогічної діяльності, застосовує свої права без урахування ситуації і думок інших учасників процесу навчання, не обґрунтовує свої дії перед ними. Внаслідок цього студенти втрачають свою активність або здійснюють її тільки при ведучій ролі педагога, мають занижену самооцінку. При авторитарному стилі всі сили студентів будуть спрямовані на психологічний захист, а не на засвоєння знань і власний розвиток. Головними методами впливу такого педагога є наказ та повчання [5, с. 281]. Педагог-авторитар може виявляти зневагу до студентів.

При демократичному стилі студент розглядається як рівноправний партнер у спілкуванні, колега в сумісному пошуку знань. Педагог залучає студентів до прийняття рішень, ураховує їхню думку, заохочує самостійність суджень, ураховує не лише успішність, але й їхні особистісні якості. Методами взаємодії є спонування до дії, порада, прохання. У викладача з демократичним стилем педагогічної діяльності студенти частіше відчувають стан спокійного задоволення, високої самооцінки [5, с. 282]. Якщо в ході здобування професії вчителя студенти працюватимуть на заняттях, де панує демократичний стиль спілкування, де викладач поважає їхню особисту гідність і спирається на позитивне в їхній поведінці, то в подальшому і самі будуть прагнути всі ці особливості взаємодії втілювати у свою професійну діяльність.

На заняттях з педагогіки, психології, педагогічної майстерності, часткових методик студенти педагогічного навчального закладу знайомляться з

вимогами до культури мовлення: чіткістю, логічністю, послідовністю викладу думок, емоційністю, діалогічністю мовлення, врахування вікових особливостей аудиторії, використання невербальних засобів (жестів, міміки, пауз, наявність зорового контакту тощо). Це допоможе їм у майбутньому легше і простіше організувати свою діяльність на засадах гуманізації, оскільки турбота про емоційне благополуччя дитини аж ніяк не знецінює такі найнеобхідніші умови педагогічного спілкування, як створення сприятливого психологічного клімату, зосередження уваги на навчальному матеріалі, використання вольових зусиль для подолання перешкод, які зустрічаються на шляху досягнення найкращих результатів реалізації мети, яка була поставлена перед учнями вчителем. Таким чином, коли під час уроку учні переходять до вивчення головного, потрібно домогтися зосередження уваги, а для цього вчитель повинен використовувати в своєму мовленні паузу, логічний наголос, виразний жест, вольове забарвлення голосу.

Спілкування на уроці зумовлене навчальною необхідністю, але це – зовнішній бік справи. Головне ж – у внутрішньому змісті, тобто у тих стосунках, які виникають і розвиваються під час навчання між учителем і учнями. Тому обов'язково постійно збагачувати й уточнювати знання про мотиви поведінки кожного учня на уроці [11, с. 139]. Гуманізація спілкування майбутнього вчителя зі своїми учнями під час практики в першу чергу виявляється у способі звертання до школяра, використання імені дитини, а не копіювання тих зразків, які демонструє вчитель класу (до одних учнів звертається на ім'я, а до інших використовує лише прізвище). Звичайно, запам'ятати всіх учнів класу відразу не можливо, тому студенти, готуючись до виховної години чи пробного уроку, виготовляють візитки. Саме ці знання про школярів допоможуть майбутнім педагогам у потрібний момент виявити уважне і доброзичливе ставлення до кожного з них.

Гуманізація педагогічного спілкування здійснюється через використання таких механізмів перцепції, як емпатія (здатність до співчуття, співпереживання), ідентифікація (це процес отождження себе з іншим індивідом або групою, основою якого є емоційний зв'язок; набуття та засвоєння цінностей, ролей, моральних якостей іншої людини, копіювання суб'єктом думок, почуттів, дій іншої людини [8, с. 259]), рефлексія (розумовий розвиток, спрямований на пізнання людиною себе: поведінки, дій і вчинків, психічних станів, почуттів, здібностей, характеру та інших властивостей своєї особистості) [10, с. 300].

Справжній педагог, який працює на засадах гуманної педагогіки повинен вміти володіти своїм емоційним станом, не переносити негативних переживань на школярів, а для цього студентів на заняттях педагогічної майстерності вчать технікам релаксації.

Гуманізація педагогічного спілкування передбачає вміння педагога допомогти студентові побачити свої переваги, створити для нього ситуацію успіху, що в подальшому допоможе її створити

і для своїх вихованців. Позитивні емоції можуть стати важливим стимулом для дитини в навчальній діяльності.

Проаналізувавши питання гуманізації педагогічного спілкування, спробуємо виділити основні способи здійснення цього процесу під час підготовки майбутніх педагогів в умовах ВНЗ:

- урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів;
- задоволення потреб учасників навчально-виховного процесу;
- особистісно зорієнтоване навчання і виховання;
- відсутність суб'єктивного ставлення до особистості;
- орієнтація на позитивні сторони особистості;
- віра у потенційні можливості та створення ситуації успіху;
- оцінка діяльності і безоціночне ставлення до особистості;
- якомога більше поваги і якомога більше ви­могли до людини;
- відсутність страху мати свою точку зору і прагнення її довести;
- уважне і доброзичливе ставлення до кожного, особливо у складні моменти життя, коли за допомогою простого слова можна підбадьорити людину, заспокоїти;
- звернення уваги на невербальні засоби комунікації студентів і використання цієї інформації у подальшій взаємодії;
- доцільне використання самим педагогом невербальних засобів спілкування (посмішки, кивання головою під час відповіді студента, використання пауз, дотику до людини з метою підтримки чи привертання уваги тощо);
- відсутність у мовленні словесних «штампів», що демонструють упереджене ставлення до людини;
- використання педагогом словесних схвалень;
- точне і правильне використання слова (наприклад, заборона може звучати як вимога, осуд, наказ, порада, вказівка тощо);

Московець Л. П. Гуманізація педагогічного общення как путь формирования коммуникативной компетентности будущих педагогов.

А *Вьяснена суцність гуманізації педагогічного общення как пути формирования коммуникативной компетентности будущих педагогов. Охарактеризированы различные взгляды учёных на вопрос коммуникативной компетентности педагога. Определены и обозначены способы гуманізації педагогічного общення.*

Ключевые слова: гуманизм, гуманізація образования, общение, механизмы перцепции, коммуникативная компетентность.

Moscovets L. P. Humanization of pedagogical communication as the way to formation the future teachers' communicative competence.

S *The article deals with the essence of humanization of pedagogical communication as the way to formation the future teachers' communicative competence. The article characterizes different points of view of different researchers to the problem of the teacher's communicative competence. The author defines and describes the ways to humanization of pedagogical communication.*

Key words: humanism, humanization of education, communication, the mechanisms of perception, communicative competence.

– створення сприятливого психологічного клімату;

– використання демократичного стилю спілкування;

– володіння своїм емоційним станом, який впливає на емоційний стан оточуючих.

Висновки. На основі викладеного матеріалу можна відмітити, що питання гуманізації педагогічного спілкування є актуальним у наш час. Готовність майбутніх учителів до гуманізації навчально-виховного процесу формується і розвивається в результаті оволодіння професією, гуманного самовдосконалення студента, що в свою чергу сприяє підвищенню рівня комунікативної компетентності, правильного використання комунікативних здібностей під час проходження різних видів практики.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення інших шляхів формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Список використаних джерел

1. Алексеева, В. Коммуникативная компетентность как условие успешной социальной работы социального педагога / В. Алексеева // Социальный педагог. – 2010. – № 9. – С. 4–12.
2. Беляева, О. Про диференціацію термінів «компетенція» та «компетентність» / О. Беляева // Імідж сучасного педагога. – 2007. – № 1–2. – С. 73–75.
3. Блажеєва, З. Д. Гуманістична спрямованість навчального процесу як одна з умов діалогічної взаємодії вчителя і учнів початкових класів / З. Д. Блажеєва // Справжнє виховання дитини – у вихованні самих себе : зб. наук. праць (з матер. Третіх Всеукраїнських Читань з Гуманної Педагогіки, м. Київ, 1–2 листопада 2008 р.) / за заг. ред. С. Л. Крука. – Хмельницький : Подільський культ.-просвітн. Центр ім. М. К. Реріха; Всеукр. Центр гуманної педагогіки, 2009. – 192 с.
4. Гончаренко, С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Зимняя, И. А. Педагогическая психология : учебн. для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. / И. А. Зимняя. – Москва : Логос, 2001. – 384 с.
6. Мілютіна, К. Технологія попередження конфліктів / К. Мілютіна. – Київ : Главник, 2007. – 128 с.
7. Орбан-Лембрик, Л. Е. Соціальна психологія : підручн. : У 2 кн. Кн. 1: соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик – Київ : Либідь, 2004. – 576 с.
8. Орбан-Лембрик, Л. Е. Соціальна психологія : посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Київ : Академвидав, 2003. – 448 с.
9. Пляка, Л. В. Структура професійної комунікативної компетентності в майбутніх провізорів / Л. В. Пляка // Педагогіка і психологія. – 2011. – № 1. – С. 74–78.
10. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. – Київ : Академвидав, 2006. – 424 с.
11. Савченко, О. Я. Дидактика початкової школи : підручн. для студ. пед. факульт. / О. Я. Савченко – Київ : Генеза, 1999. – 368 с.
12. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб : Питер, 2003. – 608 с.

*Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 29.01.2016*